УДК. 343.985.2

В. А. Мисливий,
*доктор юридичних наук,
професор, професор кафедри
кримінального права
та кримінології
Університету державної
фіскальної служби України*

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНОГО ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОРУШЕННЯМ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ

Стаття присвячена проблемним питанням, пов'язаним з особливостями допиту підозрюваних у злочинах проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту.

Ключові слова: *досудове розслідування, дорожньо-транспортна пригода, допит підозрюваного.*

Статья посвящена проблемным вопросам, связанным с особенностями допроса подозреваемых в преступлениях против безопасности дорожного движения и эксплуатации транспорта.

Ключевые слова: *досудебное расследование, дорожно-транспортное происшествие, допрос подозреваемого.*

Феноменом другої половини XX-го століття стало перетворення науково-технічної революції в науково-технологічний прогрес, який обумовлює нові небезпечні виклики, зокрема стрімке зростання аварійності на автомобільному транспорті, яка набула планетарного масштабу, адже, за даними ООН, щорічний показник загибелі людей у дорожньо-транспортних пригодах (далі – ДТП) сягнув 1 млн 200 тисяч осіб [1]. При цьому на європейському континенті найвищий рівень аварійності належить Україні, яка ще не пройшла «буму» автомобілізації.

У зв'язку з цим перед кримінально-правовими науками постають завдання підвищення ефективності охорони суспільних відносин у сфері функціонування автомобільного транспорту, що знайшло відображення у Кримінальному кодексі України (далі – КК України) 2001 року, в якому вперше передбачено окремий Розділ XI «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту». Питома вага цих діянь у загальній структурі злочинності в України займає п'яте місце, що становить 3,4 %, або близько 20 тис. злочинів щорічно [2, с. 23].

Серед указаних деліктів найбільшої поширеності (56,7 %) набули діяння, передбачені ст. 286 КК України «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами», розслідування яких відрізняється певною складністю, оскільки вимагає від слідчого ґрунтовної професійної підготовки і комплексу

© Мисливий В. А., 2017

компетентностей у правовій, технічній, транспортній, медичній, психологічній та інших галузях знань. З урахуванням людського компоненту як визначального фактору вчинення вказаних злочинів окремої уваги у криміналістичному аспекті вимагає удосконалення тактики провадження окремих слідчих дій і, зокрема, особливостей допиту підозрюваного.

Криміналістичним проблемам допиту присвячені роботи Р. С. Бєлкіна, В. Є. Богинського, В. К. Весельського, В. Г. Гончаренка, В. С. Комаркова, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, М. І. Порубова, В. Ю. Шепітька та інших відомих учених-криміналістів.

У свою чергу, питання допиту при розслідуванні дорожньо-транспортних злочинів досліджували М. С. Алексєєв, В. П. Бахін, М. Г. Богатирьов, В. Є. Жарський, В. І. Жульов, Б. Л. Зотов, І. Х. Максутов, І. Г. Маландін, З. І. Митрохіна, В. А. Мисливий, Г. М. Надгорний, С. І. Новіков, С. Я. Розенбліт, М. С. Романов, В. К. Стринжа, Ш. Ш. Ярамиш'ян та інші фахівці.

Водночас слід зазначити, що у працях названих учених розглянуто переважно фундаментальні або загальні теоретико-прикладні проблеми допиту, а отже, не повною мірою висвітлено особливості допиту з окремих видів кримінальних правопорушень, зокрема злочинів, пов'язаних з порушенням правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту.

Отже, метою статті є визначення рекомендацій щодо криміналістичної тактики та прийомів допиту підозрюваного у вчиненні злочину, пов'язаного з порушенням правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, для забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування вказаних діянь.

Допит підозрюваного у злочині, передбаченому ст. 286 КК України, здійснюється при дотриманні стст. 224, 276–279 КПК України та інших процесуальних норм, а також з урахуванням відповідних криміналістичних рекомендацій щодо тактики і прийомів провадження цієї слідчої дії, що надає можливість отримати необхідні дані для встановлення винних осіб у його вчиненні, обставин, що характеризують механізм злочину, з'ясування його детермінантів для використання при запобіганні цим суспільно небезпечним діянням.

Допит підозрюваного – це слідча дія, яка має на меті одержання від нього інформації про обставини розслідуваного злочину, а також інші факти, що мають значення у кримінальному провадженні з метою встановлення обставин вчиненого діяння. Допит об'єктивно є найбільш поширеною слідчою дією при розслідуванні кримінальних проваджень щодо будь-яких злочинів. Так, за даними нашого дослідження, 53 % слідчих вказують на ефективність допитів для отримання доказової інформації при розслідуванні злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту.

Вважається, що допит підозрюваного, який вчинив ДТП, має здійснюватися якомога швидше після її виникнення, проте кримінально-процесуальне законодавство та фактичні обставини пригоди не завжди надають таку можливість. Найбільш ефективним є допит водія негайно після огляду місця події та початку кримінального провадження, що сприяє досягненню мети цієї слідчої дії щодо максимально докладного і детального з'ясування обставин події, уникнення помилкових версій, створення підґрунтя для визначення всього спектру питань, що вимагають уточнення, доповнення, встановлення та перевірки їхньої достовірності.

Відразу зауважимо, що у більшості випадків виходячи зі специфіки вчинення цих деліктів можливість отримання певної криміналістичної інформації від особи, яка вчинила пригоду,

існує вже під час огляду слідчим місця пригоди. Отже, очевидно, що доцільним було б її залучення до участі в огляді, що певною мірою забезпечує її права на об'єктивність розслідування. Проте ч. 3 ст. 237 КПК України передбачає, що для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження, а також спеціаліст. Оскільки особа, яка вчинила пригоду, не має відповідного статусу, формально вона не може бути залучена до участі в огляді місця події. На нашу думку, це є недоліком процесуального закону, який необґрунтовано звужує коло учасників огляду, адже слідчий повинен мати право залучення до огляду й інших осіб, якщо вважає таке необхідним і доцільним.

Практика показує, що без опитування водіїв та інших учасників ДТП у багатьох випадках досить важко відразу змоделювати її механізм, особливо коли пригода характеризується складними умовами (участь декількох транспортних засобів, тяжкі наслідки, значна територія, велика кількість об'єктів і слідів, що підлягають огляду, дефіцит часу тощо). Опитування учасників ДТП при огляді місця події до початку кримінального провадження дозволяє отримувати важливу первинну інформацію, виявляти обставини, які з різних причин можуть залишитися поза увагою слідчого. Звичайно, що в подібних ситуаціях слідчий має використовувати продуману професійну тактику, сутність якої учасники огляду мають сприймати й усвідомлювати як спрямовану на вирішення завдань кримінального судочинства.

Безумовно, що здійснення у подальшому допиту підозрюваного має будуватись виходячи з версій, висунутих слідством під час розслідування кримінального провадження, а отже, мати своїм завданням отримання повної, точної та достовірної інформації, що вимагає ретельної підготовки, яка повинна здійснюватися на основі заздалегідь складеного плану розслідування.

Завданням слідчого при підготовці допиту має бути вивчення та аналіз зібраних матеріалів провадження, їхньої процесуальної відповідності, а також виявлення можливих порушень, недоліків і прогалин при їхньому складанні, які потребують уточнення чи усунення під час допиту. Цьому мають слугувати порівняльні аналітичні таблиці, в яких слідчий здійснює стислий виклад відомостей, що містяться у показаннях учасників кримінального провадження та вимагають остаточного з'ясування на предмет їхньої достовірності.

У першу чергу, слід звернути увагу на первинні пояснення, що надавалися водієм безпосередньо після вчинення пригоди. Адже якщо на допиті виявляються суттєві невідповідності між цими поясненнями та показаннями підозрюваного, вони мають бути для слідчого очікуваними і підлягають обов'язковому з'ясуванню. Аналогічному аналізу піддаються показання інших учасників провадження (потерпілих, свідків), що також розглядаються у комплексі з відомостями, отриманими при поясненнях від особи, яка вчинила пригоду.

Суттєвим елементом тактики підготовки до допиту є планування блоку питань, спрямованих на з'ясування особи підозрюваного, зокрема в частині встановлення: а) соціально-демографічних відомостей; б) фізіологічних і психічних якостей; в) соціальної ролі, професійної діяльності та характеристики в суспільстві, сім'ї та побуті; г) долучення і діяльності (досвіду) щодо експлуатації транспорту; ґ) обставин та механізму вчинення злочину. Визначення вказаних відомостей має важливе значення для досудового розслідування злочину та здійснення правосуддя.

З'ясування слідчим цих відомостей здійснюється послідовно з фіксацією основних біографічних даних підозрюваного. При цьому встановлюються дані щодо формування його особистості як у фізичному, так і соціальному плані. Зокрема, поряд із загальними соціально-демографічними даними слід звернути увагу на стан здоров'я підозрюваного (перенесені тяжкі хвороби, зокрема психічні, можливе спадкове обтяження психіки, травми, фізичні вади тощо), темперамент, стан зору, слуху, швидкість реакції, а також час останнього медичного огляду та самопочуття до і після вчинення пригоди. За відповідними документами (паспорт, свідоцтво, військовий білет тощо) мають перевірятися відомості про службу в Збройних силах України чи в інших військових формуваннях, адже, наприклад, звільнення від військової служби може бути пов'язане із певними патологіями стану здоров'я особи, що є важливим для розслідування.

Окрема увага приділяється визначенню схильності особи до вживання алкогольних напоїв, наркотичних засобів, встановлення фактів знаходження її на обліку або амбулаторному чи стаціонарному лікуванні у наркологічних чи психоневрологічних медичних установах. Такі відомості слугуватимуть вчасному витребуванню амбулаторних карт, історій хвороби, епікризів та інших документів за необхідності проведення судово-медичної, судово-психологічної чи судово-психіатричної експертиз. У подальшому отриману інформацію за потреби можна перевіряти шляхом допиту свідків (родичів, знайомих, співробітників), а також за іншими особистими чи витребуваними у відповідних установах документами щодо підозрюваного.

Проте аналіз кримінальних проваджень показує, що у багатьох випадках вивчення особистих якостей і характеристик вказаних суб'єктів не відбувається, а у змісті протоколу допиту підозрюваного містяться лише його показання про безпосередні обставини пригоди. Зазначена ситуація певною мірою обумовлена характером законодавчого регулювання, адже кримінальний закон вимагає з'ясування лише деяких ознак суб'єкта злочину (вік особи на момент вчинення злочину, осудність, форма вини). У свою чергу, кримінальний процесуальний закон, декларуючи необхідність вивчення обставин, що характеризують особу обвинуваченого, не має можливості детально розкрити зміст останніх.

Усе це разом зі значним навантаженням у роботі, відсутністю належного професійного досвіду слідчого створює умови для спрощеного підходу при допиті цієї категорії підозрюваних, що певною мірою «компенсується» діяльністю захисників та суду. Не випадково на практиці останнім часом спостерігається тенденція зростання числа осіб, що підозрюються у вчиненні цих злочинів з тяжкими наслідками, які з метою уникнення кримінальної відповідальності посилаються на хворобливий стан, що раптово виник перед вчиненням ДТП (втрата свідомості, серцевий або епілептичний напад тощо). Встановлення фактичного стану підозрюваного за таких обставин викликає значні складнощі навіть для відповідної судової експертизи, особливо якщо слідчий при допиті взагалі не з'ясував цих обставин або не надав належної уваги заявам підозрюваного про виникнення у нього такого стану. Вважаємо, що слідчі мають бути поглиблено обізнані з методикою та тактикою викриття цього способу протидії слідству, а відтак, забезпечувати при допиті детальне опитування підозрюваного щодо ознак виникнення такого небезпечного стану та виходу з нього.

У ході допиту з'ясовується рівень освіти, відомості про професійну діяльність особи. Особливої уваги вимагає з'ясування: обставин і часу отримання особою права керування транспортними засобами; установи, де навчався підозрюваний (автошкола, навчальний заклад,

підприємство); терміну навчання; водійського стажу; категорії транспортних засобів, якими особа має право керувати, та наявності відповідних документів.

Серед правових якостей підозрюваного важливим є з'ясування питань щодо вчинення ним раніше злочинів, зокрема пов'язаних з порушенням правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, дорожньо-транспортних пригод, порушень правил дорожнього руху та відповідальності, до якої він притягувався за ці порушення.

Звертаючись до безпосереднього з'ясування обставин вчинення пригоди, наголосимо на необхідності детальної фіксації відомостей, пов'язаних зі станом самопочуття підозрюваного на час вчинення пригоди (хворобливий або стомлений стан, алкогольне чи наркотичне сп'яніння, вживання ліків, які негативно впливають на керування транспортним засобом тощо), що має бути предметом подальшої перевірки. З цим пов'язано питання проходження водієм на виробництві передрейсового медичного контролю, адже у разі виявлення вказаних вище ознак він не повинен бути допущений до керування транспортним засобом або відсторонений від нього.

Окремий блок показань має стосуватися транспортного засобу, при керуванні яким було вчинено ДТП, зокрема його тип, модель, номерний знак, належність, проходження технічного огляду та технічний стан, ремонт і переобладнання, наявні дефекти та несправності, порядок випуску в експлуатацію перед пригодою тощо. З'ясуванню підлягають обставини, пов'язані з поведінкою підозрюваного безпосередньо перед пригодою, маршрут і мета поїздки, обумовлені його виробничими чи особистими планами. Наявність у транспортному засобі пасажирів, вантажу, його габарити і вага, спосіб кріплення та супровідні документи – все це має значення для вирішення питань наступних експертних досліджень.

Детальної характеристики вимагає отримання від підозрюваного відомостей про пересування транспортного засобу під його керуванням перед пригодою, а саме: категорія та параметри дороги (ширина, профіль, покриття, смуги руху), засоби регулювання дорожнього руху (розмітка, дорожні знаки, світлофори), а також інші елементи дорожньої інфраструктури. Обов'язково слід отримати від підозрюваного відомості про координати руху транспортного засобу стосовно проїзної частини, а також усталених об'єктів (перехрестя, естакади, шляхопроводи, споруди на узбіччі тощо) на шляху руху транспортного засобу.

Особливої конкретизації вимагає характеристика дорожньої обстановки безпосередньо перед аварією, зокрема з'ясування смуги і швидкості руху транспортного засобу підозрюваного, дистанції та інтервалів щодо інших транспортних засобів, відстані до місця виникнення перешкоди або небезпеки, а також ознак, що їх характеризують. При цьому виняткове значення має з'ясування слідчим точного сприйняття підозрюваним просторових і часових характеристик обстановки перед ДТП, оскільки механічне фіксування слідчим показань підозрюваного часто призводить до виникнення необґрунтованих суперечностей, які в подальшому усунути досить важко або взагалі неможливо. У першу чергу, йдеться про фіксацію значних порогових розбіжностей у визначенні кількісних характеристик швидкості руху (50–70 км/год), відстані між рухомими об'єктами (5–15 м) та інших параметрів, адже в таких випадках слідчий може завідомо прогнозувати альтернативні висновки експерта за відповідними підрахунками. Для запобігання таким ситуаціям бажано перевіряти здатність підозрюваного правильно оцінювати відстані, а також проміжки часу (як правило, перебіг секунд), що важливо для з'ясування механізму пригоди. З огляду на тактичні прийоми допиту, слідчий може використовувати достовірно відомі (заздалегідь виміряні) параметри службового

приміщення чи відстані до об'єктів, які підозрюваний може візуально спостерігати з місця допиту. При цьому йдеться не про дослідні чи експериментальні дії, а про загальну перевірку здатності особи визначити певні об'єктивні параметри.

При розслідуванні цих проваджень є важливою практика використання різноманітних схем, які залежно від їхньої природи можна розподілити на процесуальні та непроцесуальні. До перших, згідно з положеннями ст. 105 КПК України, відносять схеми до протоколів огляду місця події, допиту підозрюваного, слідчого експерименту, схеми до висновку автотехнічного експерта та інші як додатки до відповідних документів процесуальних дій. У криміналістичній літературі схеми розглядають як елемент комбінації вербальної та графічної форм доказової інформації, з чим слід погодитись. Водночас схема до протоколу огляду місця ДТП може розглядатися не тільки як форма доказової інформації, але й як прийом фіксації такої інформації тощо. До загальних ознак схеми у цьому контексті слід віднести їхню відповідність кримінально-процесуальному закону та криміналістичним рекомендаціям, оскільки її специфічними ознаками мають бути: двомірне відображення; фіксація найбільш важливих об'єктів обстановки; дотримання пропорцій, розмірів і масштабності; взаємозв'язок об'єктів, що відображуються; використання нумерації об'єктів; відображення відповідних розмірів; прямокутна система координат; стандартні умовні позначки. Поряд з цим з тактичних міркувань слідчому доцільно складати власний робочий (непроцесуальний) варіант схеми, яка дозволяє здійснювати постійне доповнення або уточнення новою інформацією, що отримується під час розслідування. Отже, хоча допити є одним з найбільш інформативних процесуальних джерел доказів, проте не слід недооцінювати значення схем до них, адже останні графічно відображають сутність показань, забезпечують їхню наочність при з'ясуванні змісту показів, сприяють запобіганню інформаційних прогалин, а також довільного тлумачення тих чи інших положень показань.

При складанні схеми до протоколу допиту слідчий перетворює вербальну інформацію, отриману від підозрюваного, у графічний вигляд, здійснюючи її аналіз. Досвід показує, що в таких випадках об'єктивно зростає вірогідність виявити обставини, які могли залишитися поза увагою під час допиту, та вжити своєчасні заходи щодо їхнього встановлення.

Показання підозрюваного при виникненні потреб можуть бути перевірені шляхом проведення слідчого експерименту відповідно до ст. 240 КПК України. Йдеться про перевірку й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин правопорушення, шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань. Саме за допомогою такої перевірки слід з'ясовувати не приблизні, а максимально наближені до дійсних параметри кількісних показників (відстань, швидкість, тривалість часу тощо), що характеризують просторові й часові характеристики механізму ДТП.

Перевірка показань надає можливість одержати додаткові дані щодо оцінки їхньої якості. Ця слідча дія є однією з найбільш складних і вимагає визначеної системи заходів [3, с. 3]. При підготовці до неї слідчий повинен заздалегідь планувати комплекс питань, що потребують одночасної перевірки у ході проведення експерименту, адже досвід розслідування цих проваджень показує, що з кожною наступною слідчою дією підозрюваний поступово «опановує» методику їхнього розслідування, прийоми отримання доказів, а отже – можливість «регулювання» певних параметрів на власну користь.

Результати слідчого експерименту дозволяють перевірити та уточнити показання підозрюваного й отримати доброякісні докази, що характеризують механізм ДТП. Не випадково на практиці надається важливе значення результатам перевірки показань підозрюваного шляхом слідчого експерименту, адже вони дозволяють досягти встановлення високого ступеня їхньої достовірності, а відтак, неспростовності, що є важливим фактором для досягнення завдань кримінального судочинства.

Таким чином, поряд із загальнотеоретичними засадами криміналістичної тактики розслідування злочинів важливе значення має теоретичне і прикладне дослідження особливостей провадження окремих слідчих і процесуальних дій, зокрема допиту підозрюваних у кримінальних провадженнях щодо порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. Зазначені особливості обумовлені специфікою протиправної поведінки у злочинах, що вчиняються з необережності, а отже, вимагають дотримання належної тактики і прийомів, які забезпечують отримання достовірних доказів при розслідуванні цих кримінальних проваджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глобальный план осуществления Десятилетия действий по обеспечению безопасности дорожного движения 2011–2020 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.who.int/roadsafety/decade_of_action/plan/ru/

2. Моніторинговий кримінологічний аналіз злочинності в Україні (2009–2013 роки) : монографія / Блажівський Є. М., Козьяков І. М., Книженко О. О., Литвак О. М., Ярмиш О. Н. та ін. – К. : Національна академія прокуратури України, 2014. – 484 с.

3. Новиков С. И. Следственный эксперимент при расследовании дорожно-транспортных происшествий / С. И. Новиков, Ш. Ш. Ярамышьян. – КВШ МВД СССР, 1988. – 84 с.